

ELOY BUENO DE LA FUENTE

ORĘDZIE Z FATIMY

MIŁOSIĘRDZIE BOGA:
TRYUMF MIŁOŚCI
W DRAMATACH HISTORII

FLOS CARMELI

Poznań 2018

© 2013 by Editorial Monte Carmelo
© Copyright for the Polish edition Flos Carmeli 2018

Tytuł oryginalny

El mensaje de Fátima. La misericordia de Dios:
el triunfo del amor en los dramas de la historia

Tłumaczenie

Grażyna Jadwiszczak

Redakcja naukowa

dr Jakub Kamiński OCD

Adiustacja i korekta

Alicja Maksymiuk

Imprimi potest

Jan Piotr Malicki OCD, prowincjał
Warszawa, dnia 08.11.2017 r., L. dz. 279/P/2017

Imprimatur

bp Damian Bryl, wikariusz generalny
Poznań, dnia 05.12.2017 r., N. 6995/2017

Wydawca

FLOS CARMELI Sp. z o.o.
Wydawnictwo Warszawskiej Prowincji Karmelitów Bosych
ul. Działowa 25; 61-747 Poznań; tel.: 61 856 08 34
e-mail: wydawnictwo@floscarmeli.pl
www.floscarmeli.pl

ISBN 978-83-65307-69-9

SKRÓTY

Pisma Łucji:

Wspomnienia S. Łucji z Fatimy, t. 1 (Wspomnienia 1-4), wyd. IV, Fátima 2002; t. 2, (Wspomnienia 5-6), wyd. I, Fatima 2003. – jest cytowany z podaniem cyfry rzymskiej oznaczającej każde z sześciu wspomnień i numeru strony danego tomu.

A Siostra Maria Łucja od Jezusa i Niepokalanego Serca, *Apele orędzia fatimskiego*, Zakopane 2001.

M Siostra Maria Łucja od Jezusa i Niepokalanego Serca, *Jak postrzegam Przesłanie przez pryzmat czasów i wydarzeń?*, Coimbra – Fátima 2006.

Inne źródła:

DCF *Documentação Crítica de Fátima [Dokumentacja krytyczna Fatimy]*, Fátima 1992-2013 (został podany wolumin, a następnie tom; przy woluminie I cytowane jest wydanie drugie).

PROLOG

Próba teologicznej lektury fatimskiego orędzia, „całego zespołu wezwań i objawień zawartych w wydarzeniach i w twierdzeniach przekazanych nam przez troje widzających”¹, stanowi przygodę, która w końcu przeradza się w niespodziankę. Jest to przygoda ze względu na trudności i złożoność faktu. Niespodzianka – ze względu na horyzont i perspektywy, które ukazuje, jako odbicie (wyrażenie Jana Pawła II) jądra Ewangelii.

Złożoność i trudności okazują się czymś oczywistym dla kogoś, kto podchodzi bez uprzedzeń, czyli bez ustalonych wcześniej opinii. Teksty dotyczące fatimskich objawień są nieliczne i zostały opublikowane wiele lat po wydarzeniach. Przesłuchania trojga pastuszków są powściągliwe i zwięzłe, bez pretensji do teologicznego pogłębienia. Współcześnie wydarzeniu obserwatorzy mówią z dystansu, z zewnątrz. Reakcje wywoływane przez te wydarzenia bywały motywowane przez założenia o charakterze ideologicznym bądź politycznym. Wiele interpretacji nosi znamiona pogoni za sensacją, co naraża je na ryzyko nieproporcjonalnej koncentracji na aspektach przypadkowych. U źródeł leżą słowa przypisane Dziewicy Maryi (lub aniołowi), spowite

¹ V. Coutinho, *Apresentação*, w: V. Coutinho (red.), *Mensagem de esperança para o mundo. Acontecimento e mensagem de Fátima*, Fatima 2017, 7-9,7.

zasłoną różnych wizji, które wydają się uciekać przed zjednoczeniem w jedną, globalną i harmonijną całość. A jednak to wszystko składa się na *wydarzenie* aspirujące do bycia *zawsze aktualnym*.

Aby zidentyfikować i rozwinąć to znaczenie, nie można liczyć na kryteria ani elementy trwałe i zespolone. Zjawisko maryjnych objawień nigdy nie zostało włączone w systematyczną refleksję teologiczną, a także i mariologiczną. Jakby założono, iż jego prawo do obywatelstwa obejmowało wyłącznie szerokie i dwuznaczne pole ludowej religijności, a nie akademicką i naukową teologię. Z tego punktu widzenia byłoby ryzykownym i zuchwałym szukanie systematycznej i globalnej refleksji nad tak konkretnym orędziem, jakim jest Fatima, nad przesłaniem z ambicją do wyjawienia jądra Ewangelii.

A jednak objawienia maryjne są bardzo głęboko zakorzenione w realnym życiu chrześcijańskiego ludu i dlatego zasługują na przemyślenie i zrozumienie. Lecz to właśnie komplikuje tę kwestię, gdyż nie można ich rozpatrywać inaczej, jak tylko w perspektywie ich specyficznego kontekstu i okoliczności. A te zaciemniają ich przezroczystość i klarowność. Trzeba dokonać lektury tekstów i sprawozdań w dialektycznej relacji z kontekstem historycznym, społecznym, kulturalnym i ekonomicznym oraz z reakcjami różnorodnych protagonistów motywowanych własną psychologią i okolicznościami. Tomy *Documentação Crítica de Fátima*² oferują wspaniały materiał, który należy poznać, aby do-

² *Documentação Crítica de Fátima*, tomy I-IV, Fatima 1992-2013.

trzeć do wszystkich elementów i składników pozwalających mówić o Fatimie jako o wydarzeniu w Kościele i w świecie.

Orędzie nie jest wyłącznie pochodną dialogu trojga pastuszków (a konkretnie Łucji) z Aniołem lub Dziewicą Maryją. To jest moment początkowy i założycielski, detonator dynamiki, która będzie się rozwijać i rozprzestrzeniać niczym wydarzenie z rozlicznymi bohaterami. Jak to wyjaśnimy dalej, mamy do czynienia z mistycznym i profetycznym świadectwem: konkretne osoby (dzieci) przekazują duchowe doświadczenie, które okaże się prorocstwem na temat historii i Kościoła. Połączenie w jedną harmonijną całość takiego bogactwa poziomów, perspektyw, wymiarów i protagonistów staje się prawdziwą przygodą.

Warto zaznaczyć szczególny charakter tego wydarzenia, aby pojąć oryginalność orędzia. Ogromne wrażenie wywierał na mnie zawsze stan opuszczenia i kruchości, w jakim znalazł się ów początkowy i założycielski moment: troje pastuszków szybko zniknęło z fatimskiej scenarii – Franciszek i Hiacynta z powodu śmierci, Łucja dlatego, że na zawsze opuściła Cova da Iria. Jednak to właśnie w tej pustce wydarzenie torowało sobie drogę. Do tej pozornej pustki dołączali kolejni bohaterowie. Przed wszystkim pielgrzymi. Ale również ciekawscy. A nawet przeciwnicy, krytycy i ci, którzy starali się zniszczyć pamiątki i pamięć. Także światowa opinia publiczna poczuła się wezwana do zabrania głosu w tej sprawie, a kościelne autorytety wykazały zainteresowanie kwestią prywatnego objawienia.

Zjawisko tak złożone i trudne do interpretacji narzuca się niczym przygoda, lecz również jako wyzwanie, wyma-

ganie wobec teologicznej refleksji. Teologia winna pozwolić nawiedzić się przez te głęboko ludzkie i kościelne doświadczenie. A z drugiej strony, ludowa pobożność winna zostać nawiedzona przez teologię. To spotkanie rodzi niespodziankę. Jądro fatimskiego orędzia stanowi wieloogniskowe odbicie samego serca Objawienia³. Przesłanie to harmonijnie rozwija doświadczenie chrześcijańskiego misterium w jego najbardziej prawdziwych i szczerych przejawach. Jego specyficzny język oraz warstwa symboliczna wyłaniają się niczym protest i propozycja w konkretnych uwarunkowaniach świata i Kościoła.

W takiej perspektywie sytuuje się refleksja, jaką proponujemy w niniejszej książce. Przez nią pragniemy kontynuować i rozwijać płodny i długotrwały wysiłek naszych poprzedników. Początkowe publikacje na temat Fatimy miały charakter raczej poznawczy i pobożnościowy. Stopniowo jednak władze sanktuarium dołączyły z inicjatywą promowania kongresów o charakterze interdyscyplinarnym i międzynarodowym, dzięki którym możliwym stało się wypracowanie analiz poszczególnych detali i syntetycznych opracowań całości w celu spójnego zestawienia rozmaitych, godnych zainteresowania elementów i aspektów. W ten sposób udało się uniknąć upraszczających czy jednostronnych interpretacji, które szukając sensacji, zubażałyby orędzie⁴.

³ Jan Paweł II, podczas wizyty w sanktuarium w Fatimie 13.05.1982 r. powiedział, iż „orędzie fatimskie zawiera prawdę i wezwanie, które są w swej zasadniczej treści prawdą i wezwaniem samej Ewangelii”. por. Jan Paweł II, *Co znaczy poświęcić świat Niepokalanemu Sercu Maryi?*, w: *Dzieła zebrane*, t. X, Kraków 2008, 615.

⁴ por. A. Marto, *Fátima: uma luz sobre a história do Mundo*, w: V. Coutinho, *Mensagem de esperança para o mundo*, 15-50, 15.

Klucz do lektury naszej perspektywy pojawia się już w oczywisty sposób w samym tytule: *Miłosierdzie Boga – tryumf Miłości w dramatach historii*. Orędzie pozwala nam zgłębić najbardziej radykalną logikę Objawienia Boga w Trójcy: miłość Boga ukazuje się jako miłosierdzie zdolne przekraczać od wewnątrz dramaty ludzkiej historii. Pastuszkowie są świadkami objawionych im znaków miłosierdzia .

Ta podstawowa logika rozwija się na dwóch płaszczyznach:

- a) doświadczenia ludzkości na poziomie zbiorowym i indywidualnym. Choć wszystko pochodzi z dobroci Boga Stwórcy, doświadczenie wypełniają ból i niesprawiedliwość, wojna i okrucieństwo, zło i grzech. To napięcie między pierwotną dobrocią a doświadczanym cierpieniem wyjaśnia dramatyczny charakter ludzkiego życia. Istnieje pewna ciemność, która stara się przesłonić chwałę Boga w świecie i Jego pragnienie szczęścia dla całej ludzkiej rodziny;
- b) miłosierdzia. Jak wskazuje sam termin (*miser cordia*: mieseri-cor-dia), Bóg udziela swego serca („cor”) nieszczęśliwym i zbolełym („miseri”). W ten sposób stara się powstrzymać zło, oprzeć się jego pokusie, aby otworzyć nowy horyzont nadziei. Boża inicjatywa, niespodziewana i bezinteresowna, wzywa ludzi, aby oddali się w służbę tym znakom miłosierdzia i poświęcili swe życie powstrzymywaniu zła. I takie właśnie będąc świadectwo i charyzmat trojga pastuszków.

Książka dzieli się na dwie części, które mają za zadanie uwidocznic te dwie płaszczyzny oraz głęboką logikę fatimskiego objawienia i rolę trojga widzających.

Pierwsza część nosi tytuł *W obolałym świecie* i w ten sposób otwiera spektrum różnych aspektów dramatu przeżywanego na poziomie indywidualnym i zbiorowym. Dotyka zagadnień wojny i okrucieństwa, które z taką siłą wybuchły w XX wieku jako konsekwencja nieludzkich i dehumanizujących dynamizmów kwestii konfliktów, konfrontacji i niepewności przeszywających historyczny los kraju oraz rozczarowań i rozdroży narodowej kultury, które w osobach niektórych jej przedstawicieli sublimują się w artystyczną wielkość i osobistą tragedię. Stara się opisać opór i niezrozumienie, jakim troje dzieci musi sprostać, gdy ujawniają swoje świadectwo; sprzeciw wywołany przez Bożą interwencję pochodzącą zza murów świata, włącznie z trudnościami dotarcia do dokładnej treści orędzia. Te bóle świata (pochodzące z kruchości, nieświadomości, złości) odnajdują światło i odpowiedź w zjawieniach maryjnych, których znakiem, śladem, jak również obietnicą i nadzieją jest sanktuarium.

Dru ga część – *Mistyczne i profetyczne świadectwo* – ma za zadanie ukazać sens orędzia wybrzmiewającego w tej dramatycznej scenerii. Boga, który poprzez Anioła i Maryję ukazał się w wymiarze paschalnym i trynitarnym. Mistyczne doświadczenie wypływające z chwały Zmartwychwstałego i z trinitarnej Miłości. Profetyczne rozeznanie denuncjujące i demaskujące piekielne moce dążące do zdominowania świata. Miłosierdzie, które się wypełnia, aby przezwyciężyć zło. Łaskę gotową na to, aby „wziąć na siebie” konsekwencje grzechu. Nadzieję, która otwiera się pośród rozlewu krwi

ofiar i okrucieństw zbrodniarzy. Ufność, że historia ludzkości nie skończy się nieodwracalną tragedią dzięki błogostawieństwu pochodzącemu z chwały Miłości Trójcy, która w szczególny sposób rozpromieniła się w konkretnym momencie w Cova da Iria i która obecnie nadal przyciąga i wzywa.

Pragnę wyrazić moje serdeczne podziękowania tym, którzy w sposób najbardziej bezpośredni umożliwili mi realizację niniejszego projektu i ofiarowali mi swą szczerą przyjaźń: Vítorovi Coutinho i Carlosowi Cabecinhasowi, którzy zaproponowali mi teologiczną refleksję nad objawieniami w Fatimie w jej całościowym wymiarze i na podstawie dostępnych tekstów oraz źródeł; Ângeli Coelho, która umożliwiła mi dostęp do dokumentacji *Positio* w sprawie beatyfikacji Hiacynty i Franciszka; a szczególnie biskupowi Leirii-Fatimy, D. António Marto, za zaangażowanie w dialog między teologią systematyczną a praktyczną i przeżywaną pobożnością.

Na szczególne moje uznanie zasługuje praca Pedro Valinho Gomesa, któremu wyrażam swą serdeczną wdzięczność nie tylko za tłumaczenie, lecz również za weryfikację licznych źródeł, oraz Carli Abreu Vaz, której składałam gorące podziękowania za językową korektę oraz za szczegółową i uważną lekturę tekstu, która pozwoliła autorowi uniknąć wielu nieścisłości.

CZĘŚĆ I

W OBOLAŁYM ŚWIECIE

O bjawienia, czy też zjawienia, Anioła i Dziewicy Maryi zostały zaktualizowane pośród radości i smutków, nadziei i cierpień konkretnych mężczyzn i kobiet, którzy dostrzegają, iż ich szczęściu zagraża zło i konflikty zakłócające międzyludzkie relacje. W te bóle świata przenika Boża obecność, która stara się rozwinąć szersze i pełniejsze horyzonty światła.

Zacniemy od spotkania z najbardziej rozległym, najwidoczniejszym i najtrwalszym znakiem, jakim jest sanktuarium. (Rozdział 1. – *Sanktuarium jako przestrzeń rozrywająca profanum codzienności*). Miejsce to stanowi pamiątkę wydarzenia, które nie przestaje ofiarować się pielgrzymującemu człowiekowi jako przestrzeń spotkania z samym sobą, z innymi ludźmi i z Bogiem, aby mógł on kroczyć dalej własną drogą z nadzieją i z odzyskaną radością życia.

Znak ten czyni *Szczelinę w murach świata (rozdział 2.)*, gdyż zjawienia maryjne są właśnie gwarancją osobistej obecności Boga w i poprzez Maryję. Ona, uwielbiona w Niebie, realizuje swą matczyną kondycję jako wyraz pierwotnej i niewyczerpywalnej miłości Boga.

Zjawienia maryjne w Cova da Iria nie były epizodem prywatnym. Ich właściwe znaczenie może zostać uchwycone jedynie w *kontekście historycznym jako scenerii wydarzenia* (rozdział 3.). Świadeństwo trojga małych pastuszków jest skierowane do realnego świata; do cywilizacji, która pokazała swą ciemną stronę, przerodziła się w imperializm i światową wojnę, powodując mnóstwo cierpień i poniżenia. Adresowane do kraju, który nie potrafi odnaleźć swej pokojowej i zgodnej przyszłości, do chwiejnego i słabego katolicyzmu szukającego swojego miejsca i zadania w społeczeństwie czasu transformacji, a także do intelektualistów i artystów, którzy przejmują na siebie ból kraju i zmagają się ze swym egzystencjalnym niespełnieniem.

W takiej właśnie scenerii zjawia się *Pokora świadków* (rozdział 4.), trojga biednych i niewykształconych dzieci, głoszących nieprzewidzianą nowinę, która je przekracza, lecz jednocześnie pociąga i prowadzi. Zaczyna się niczym jakaś plotka, nabiera coraz to większego rozgłosu, co przysporzy dzieciom również doświadczenia bólu niezrozumienia, odrzucenia, a nawet prześladowań. Pokora ich świadectwa osiągnie wręcz formę fizycznego zniknięcia pierwotnych protagonistów. Jednak dzięki prostocie swego charyzmatu przyczynią się oni do wzniesienia wydarzenia o powołaniu ku przyszłości.

Sens tego objawienia maryjnego musi zmierzyć się ze znaczącymi *Trudnościami interpretacyjnymi* (rozdział 5.), gdyż jest ono wtopione w dwuznaczność wszystkiego, co ludzkie. Dwuznaczność, która dotyczy zarówno tych, którzy je głoszą, jak i tych, którzy je kontemplują i obserwują z zewnątrz. Ograniczenia istot ludzkich, złożoność histo-

rycznych okoliczności, różnorodność informacji i opinii, włącznie z rozbieżnością interesów politycznych, kościelnych i społecznych, wystawiły objawienia fatimskie na konflikt interpretacji.

Ewolucja procesu zobowiązuje do udowodnienia, iż *Fatima staje się wydarzeniem kościelnym i światowym* (rozdział 6.) i reprezentuje radykalne wyzwanie dla założeń dominującej kultury. Ta ostatnia czuje się w obowiązku, by zareagować, paradoksalnie przyczyniając się w ten sposób do poszerzenia jej zasięgu i integracji. W takim kontekście bardziej znaczącą i ważniejszą staje się reakcja w środowisku kościelnym, która staje się nawet reakcją na granicy światowej geopolityki.

1. SANKTUARIUM JAKO PRZESTRZEŃ ROZRYWAJĄCA PROFANUM CODZIENNOŚCI

Czasami przestrzeń staje się wydarzeniem. Szczególnie wówczas, gdy jest jego częścią. Dzieje się tak w sanktuariach, a konkretnie w Fatimie. Wejście na to miejsce stanowi symboliczny gest, przekształca pielgrzyma (a tym bardziej zwiedzającego) w protagonistę historii. Czasu, który go zaprasza i przyjmuje w siebie, gdyż tam wydarzyło się coś niespodziewanego, co dało początek nowej perspektywie.

Cova da Iria (w przeciwieństwie do Lourdes¹) była miejscem „jałowym, nieznanym”², „straszliwie brzydkim”³, jak je opisują ci, którzy je znali w momencie początkowym⁴; jednak zaczęła się przekształcać wokół ostrolistnego dębu jako szczególne środowisko naznaczające pęknięcie w stosunku do profanum, codziennego i świeckiego kontekstu, w jakim zazwyczaj przebiega życie ludzi. Geograficzna prze-

¹ W ten sposób, z krytycznym dystansem, wyraża się Serra Frazão w *O Rebate* z 04.08.1922 r. (por. DCF IV/1, 385): jest to „jałowy ugór”, który, ma się wrażenie, nie zaprasza wiernego, aby tam zawitał, w przeciwieństwie do Lourdes, gdzie malowniczy krajobraz w swej religijnej wzniosłości bierze w posiadanie przepelnione bojaźnią dusze.

² Tak je opisuje D. José, biskup Leirii w 1928 r. (por. DCF II, 20); „jałowe i nieplodne” mówi się w *Relatório* Komisji Diecezjalnej (por. DCF II, 177).

³ W ten sposób wyraża się ksiądz José Ferreira de Lacerda w sprawozdaniu ze swych przesłuchań widzących osób (por. DCF I, 330).

⁴ Stanie się to powszechnym tematem: „opustoszałe i tchnące smutkiem”, „ciche i zapomniane, nieprzyjazne i nieurodziwe”, „dla kogo natura okazała się bezlitosną macochą” (DCF IV, 4, 341).

strzeń nie jest faktem neutralnym; wręcz przeciwnie, jej wyjątkowość została potwierdzona dzięki obecności nadprzyrodzonej rzeczywistości oraz jej bezpośrednim świadkom i całym tłumom osób, które musiały bronić jej przed atakami, nieufnością, krytykami i sprzeciwem.

Sanktuarium rodziło się jako pamiątka osobistego wydarzenia z konkretnymi bohaterami. Dziewica prosiła o budowę kaplicy, pastuszkowie wyjawili tę prośbę, a wielu innych ludzi poczuło się wezwanych do ubogacenia przestrzeni swą obecnością oraz przeobrażenia jej swymi pielgrzymkami i ekonomicznym wsparciem. I tak oto przemieniało się ono w aktualizację wydarzenia założycielskiego, a więc w miejsce spotkań osób, wspólnot i pokoleń. W ten sposób miejsce i czas, przestrzeń i wydarzenie wchłaniały w siebie tożsamość tych, którzy w życiu pielgrzymują pośród pragnień i upadków, radości i smutków, w oczekiwaniu na słowo, na przyjęcie, na radość, która nakarmi ich nadzieję. Dlatego sanktuarium tryska niczym źródło zawsze żywego miłosierdzia, zapewniające tryumf miłości w dramatach egzystencji⁵.

Struktura architektoniczna jako symbol

Umieszczenie sanktuarium jako całości, pozwala oddać najgłębszy sens fatimskiego orędzia. Obiekt zaznacza swój dystans w stosunku do otaczającej go przestrzeni poprzez rząd drzew emanujących pokojem i ciszą oraz poprzez dwie bazyliki; w ten sposób cała uwaga zostaje skupiona na kaplicy objawień. Dzięki temu odwiedzający pozwala się oto-

⁵ por. Congresso Internacional de Fátima, *O presente do homem – o futuro de Deus: o lugar dos santuários na relação com o sagrado*, Fatima 2004.

czyć przez atmosferę, w której na jaw wychodzą wymiary zazwyczaj stłumione w toczącym się codziennym życiu.

Obie bazyliki odzwierciedlają najgłębszy sens tego, co się wydarzyło i nadal się wydarza w Cova da Iria: na jednym krańcu, na terenie wyżej położonym, wznosi się Bazylika Matki Bożej Różańcowej, która rozciąga swoje kolumnady niczym otwarte ramiona gotowe, by przyjąć i objąć tych, którzy na nią patrzą. Ramiona te wskazują Bazylikę Trójcy Przenajświętszej, która od podstawy i z głębi podtrzymuje i nadaje trwałości sanktuarium jako wydarzeniu: Dziewica (Niepokalane Serce Maryi) jest gwarancją miłosierdzia kiełkującego z trynitarnej miłości.

Warto zgłębić genezę Sanktuarium w Fatimie, gdyż jako element wydarzenia, odzwierciedla jego przemiany, jego proces i ewolucję⁶. Możemy tu wyróżnić trzy momenty.

Początek między próbami a sprzeciwem

Podczas ostatniego objawienia z 13 października 1917 roku, Matka Boża Różańcowa poprosiła, aby na miejscu objawień wybudowano kaplicę pod Jej wezwaniem. Niemal natychmiast kilku wiernych wystawiło skromny ołtarz z prostą fotografią przedstawiającą świętą figurę otoczoną łukiem splecionym z gałązek mirtu. W nocy z 22 na 23 paź-

⁶ por. L. Cristino, *O Santuário de Fátima. Maria no coração do peregrino*, w: *Horizontes de nueva evangelización. XIV Jornadas Agustonianas*, Madryt 2011, 363-394; M. D. Duarte, *Fátima e a criação artística (1917-2007): O Santuário e a Iconografia – a arte como cenário e como protagonista de uma específica mensagem*, praca doktorska z humanistyki, na kierunku historia, specjalizacji: historia sztuki, obroniona na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu w Coimbrze, 2012; kserokopia.

dzielnika jacyś ludzie ukradli te przedmioty, aby urządzić w Santarém parodię procesji. Już wówczas ostrolistny dąb był zredukowany do niewielkiego, odartego z kory pnia, gdyż pielgrzymi zabierali z sobą liście i gałęzie jako relikwie.

W kwietniu 1919 roku rozpoczęto budowę pierwszej kapliczki, zainaugurowanej (bez poświęcenia) 15 czerwca 1919 roku, którą zaczęto nazywać Kapliczką Objawień. Gilberto Fernandes dos Santos ofiarował pierwszą figurę Matki Bożej z Fatimy, jednak wobec sprzeciwu wojska mogła być ona umieszczona w kapliczce dopiero 13 czerwca 1920 roku.

W 1921 roku, kiedy w Fatimie nie było już żadnego z widzących, za pieniądze pozostawiane przez pielgrzymów dokonano zakupu terenów. 13 października została odprawiona pierwsza msza święta, co zainicjowało kult publiczny. W nocy z 5 na 6 marca 1922 roku przestępcy podłożyli cztery bomby z dynamitu pod kaplicę i jedną pod pozostałości z pnia ostrolistnego dębu. Bomba pod dębem nie wybuchła, natomiast te spod kapliczki wysadziły w powietrze dach niewielkiego budynku. To skłoniło do odprawienia mszy wynagradzających, w których wzięły udział tysiące ludzi z całego kraju oraz do rekonstrukcji kaplicy, którą ponownie zainaugurowano 13 stycznia 1923 roku.

Rozważa się wstępne plany projektu urbanizacji terenu. Stopniowo powstają rozmaite budynki: dom dla kapelana, schronisko dla chorych, pomieszczenia rekolekcyjne, zajazdy dla pielgrzymów.

Integrują się i podlegają regulacji kwestie kultu w sanktuarium: pierwsza msza w kaplicy, 13 stycznia 1924 roku; msza i procesja chorych – 13 maja 1925 roku Kapłani otrzy-

mują uprawnienia do spowiadania i celebrowania Eucharystii w tym miejscu. Zostaje ustanowiona msza wotywna Matki Bożej Różańcowej w Cova da Iria. Ma miejsce inauguracja drogi krzyżowej (pierwszy oficjalny akt religijny pod przewodnictwem lokalnego biskupa) oraz ustanowienie stałej kapelanii i zezwolenie na ciągłą obecność Najświętszego Sakramentu.

*Bazylika Matki Bożej Różańcowej
i Niepokalanego Serca*

13 maja 1928 roku poświęcono kamień węgielny pod kościół pod wezwaniem Matki Bożej Różańcowej z Fatimy. Świątynia została konsekrowana 7 października 1953 roku, a w końcu 1954 roku wyniesiona do kategorii bazyliki mniejszej. Ze swymi sześćdziesięcioma pięcioma metrami wysokości – najwyższy punkt osiągnięty przez wieżę dzwonniczą – bazylika stanowi najbardziej znany obraz sanktuarium, we właściwym dla gustu tamtej epoki neobarokowym rycie, hołdującym tendencji do odtworzenia splendoru stylów z przeszłości.

Z ikonograficznego punktu widzenia, na pierwszy plan wybija się centralna treść fatimskiego orędzia. Obraz z głównego ołtarza przedstawia widzących, przygotowanych przez Anioła Portugalii dzięki spotkaniu z Jezusem w Eucharystii. Piętnaście bocznych ołtarzy ilustruje piętnaście tajemnic różańcowych. Witraże ukazują sceny z objawień i kilka inwokacji z litanii do Matki Bożej. Cztery wewnętrzne kąty dają schronienie statuom wielkich promotorów różańca i kultu Niepokalanego Serca Maryi (Antoniego Marii

Clareta, Dominika Guzmána, Jana Eudesa, Stefana Węgierskiego). Na fasadzie mieści się niemal pięciometrowe przedstawienie Niepokalanego Serca Maryi, dzieło dominikanina Thomasa McGlynnna. W bazylice znajdują się grobowce Hiacynty, Franciszka i Łucji.

W 1941 roku Sanktuarium uzyskało tożsamość i autonomię. Zostało poddane pod jurysdykcję parafialną i od tego momentu podlegało bezpośrednio biskupowi diecezji. Od 1948 zaczęto modyfikować budynek, wyrównano teren, wyburzono prywatne domostwa, poszerzono przestrzeń, wypracowano plan zadrzewienia oraz zakupu terenów i parków. Jako wyraz kościelnej posługi, wybudowano Centrum Duszpasterskie im. Pawła VI, zainaugurowane przez Jana Pawła II 13 maja 1982 roku.

*Bazylika Trójcy Przenajświętszej:
miłość promieniująca z chwały zmartwychwstania⁷*

W 1973 roku zrodził się pomysł wybudowania nowego kościoła, gdyż bazylika nie była w stanie pomieścić napływających tłumów pielgrzymów. W 1997 ogłoszono międzynarodowy konkurs, którego zwycięzcą został projekt greckiego architekta Alexandrosa Tombazisa. Dzięki nowoczesnemu językowi artystycznemu i dzięki współpracy licznych specjalistów projekt ten wydobywa najgłębsze wymiary fatimskiego orędzia: miłosierdzie Boga w Trójcy Świętej, promieniujące w tym świecie chwałą Wielkiej Nocy.

⁷ por. V. L. S. Rita, *A Igreja da Santíssima Trindade. Espaço religioso contemporâneo*, Lizbona 2010; A. N. Tombazis, *Sanctuary of Fatima. Church of the Most Holy Trinity*, Victoria (Australia) 2011; M. D. Duarte, *Fátima e a criação artística*, 524-545.

Kamień węgielny został położony 6 czerwca 2004 roku, w uroczystość Trójcy Przenajświętszej, a konsekracja świątyni miała miejsce 12 października 2007 roku (tytuł bazyliki mniejszej przyznano 19 czerwca 2012 roku). Świątynia z 8633 miejscami siedzącymi oferuje obszerną przestrzeń i estetyczną atmosferę skłaniającą do wnikania w największe głębie Niepokalanego Serca Maryi, którego zamysły miłosierdzia od pierwszego zjawienia maryjnego łączyły się z Trójcą Przenajświętszą.

Zrozumiałe więc wydają się motywy wyjaśniające oddanie nowej świątyni pod opiekę Trójcy Przenajświętszej: objawienia Anioła Pokoju z nawracającym zaproszeniem do adoracji Boga w Trójcy Świętej; słowa Jana Pawła II podczas jego wizyty w 1982 roku, który w kapliczce wyraził swoją wdzięczność Trójcy Przenajświętszej; przygotowania do jubileuszu roku 2000, skoncentrowanego na uwielbieniu Boga Ojca, Syna i Ducha Świętego.

Bazylika wznosi się na dwóch poziomach. Na poziomie podziemnym znajdują się: przestrzeń z przeznaczeniem na sakrament pojednania oraz kilka kaplic, które stanowią syntezę podstawowych aspektów fatimskiego orędzia (i chrześcijańskiego misterium): kaplica Najświętszego Serca Jezusa i kaplica Niepokalanego Serca Maryi (z wieloma konfesjonalami), kaplica Śmierci Jezusa (na 600 miejsc) i Zmartwychwstania Jezusa (na 200 miejsc); wreszcie kaplica Najświętszego Sakramentu. Otoczenie zostało obramowane dwoma lustrami wodnymi i *Via Lucis* jako wyrazem nowego życia i przeobrażenia nowego stworzenia.

W części górnej wejściowy portyk tworzy sieć ze stalowej dzianiny (rozwieszanej między dwoma belkami) z kilkoma aniołami zapraszającymi do wejścia do świątyni w słowach „Venite adoremus Dominum” („Przyjdźcie, uwielbiamy Pana”). Główne drzwi usytuowane między tablicami tajemnic różańcowych odnoszą się do Bożego projektu od momentu stworzenia. Boczne drzwi są poświęcone dwunastu apostołom, podkreślając w ten sposób eklezjalny wymiar, uznany przez kamień pochodzący z grobu świętego Piotra (na którym wybudowano Bazylikę Watykańską) i ofiarowany przez Jana Pawła II jako widzialny znak komunii z Kościołem powszechnym i z ojcem świętym.

Prezbiterium, otoczone mozaiką o powierzchni około 500 metrów kwadratowych, umieszczoną na złotym tle i symbolizującą świętość oraz obecność Boga, ma za zadanie ukazać piękno, które wzbudzi doświadczenie przygarńnięcia, komunii, życzliwej miłości. Pośrodku Niebieskiego Jeruzalem, świętego miasta błogosławionych, Baranek wysła promienie światła i nadziei, które otaczają rzeczywistość. Symbolikę podkreśla krucyfiks z brązu zawieszony nad ołtarzem i nakładający się na Baranka z obrazu. Jest on inspirowany tradycją bizantyjską i przedstawia Chrystusa, który dobrowolnie wydał siebie w ofierze za ludzkość, jednak z otwartymi oczyma, żywego i w chwale, gotowego, aby objąć ramionami świat i zejść z krzyża w celu poprowadzenia ludzkości ku ostatecznemu szczęściu. Rzeźba Matki Bożej fatimskiej przedstawia Dziewicę jako młodą dziewczynę – również ona ma otwarte ramiona i ukazujące swe Niepokalane Serce oraz różaniec.

Bazylika Trójcy Przenajświętszej ma być zawsze aktualną metaforą namiotu adoracji⁸. Sztuka zaznacza swą obecność nie tylko po to, aby zilustrować jakieś orędzie, lecz aby przemienić się w składowy element samego orędzia. Za pomocą swego napięcia i dynamiki przenika zgromadzoną wspólnotę i jednoczy ją w uwielbieniu, jakie zbawieni (a wśród nich i troje pastuszków) kierują do Baranka, zwycięzcy grzechu i śmierci.

Przestrzeń antropologiczna: religijność przeradzająca się w pobożność

Manifestacje pobożności w sanktuarium w Fatimie charakteryzują się bardzo specyficznymi cechami, co przyznają wszyscy obserwatorzy⁹. Skupienie, koncentracja, powaga, postawa pokutna i modlitewna narzucają się w sposób spontaniczny i naturalny – to ewidentne i bezdyskusyjne. Tak było od samego początku, jako jedynie możliwa odpowiedź na orędzie: „wiara religijna, odczuwana i przeżywana w swej czystości, bez żadnej pogańskiej domieszki”¹⁰. Miał tego świadomość biskup D. José Alves Correia da Silva, który podkreślał różnice w stosunku do bardziej świątecznego klimatu wielu ludowych pielgrzymek i festynów¹¹.

⁸ por. M. D. Duarte, *Da iconografia à mediação: a arte como narrativa e como elemento da adoração*, w: V. Coutinho (red.), *Adorar Deus em Espírito e Verdade*, Fatima, 2011, 291-321, 315.

⁹ O napływie ludzi do sanktuarium w Fatimie czytaj: M. G. M. P. Santos, *Espiritualidade, turismo e território; estudo geográfico de Fátima*, Estoril 2006.

¹⁰ W ten sposób wyraża się Eduardo Teixeira w *Jornal de Notícias* z 29 października 1926 r. (por. DCF IV/4, 343).

¹¹ Fakt ten konstatują rozliczni obserwatorzy, tak jak to wyraża *A Época* z 15 maja 1926 roku (por. DCF IV/4, 191) odnosząc się do uroczystej

Wyjątkowość Fatimy unaocznia się nie tylko w porównaniu ze zwyczajowymi pielgrzymkami czy festynami, lecz również w stosunku do „jej starszej siostry”, Lourdes¹². Sam D. José Correia da Silva jasno to stwierdzał: pielgrzymki do Fatimy mają większy potencjał niż te do Lourdes, do kąd nigdy nie przybywało tak wielu ludzi jak do Fatimy 13 maja. Tutaj, pomimo trudności z transportem, promieniują blaskiem duch ofiary i pokuty oraz większa medytacyjna koncentracja¹³. To samo zauważyło *Sprawozdanie Komisji Kanonicznej*, wskazując na Fatimę jako, przede wszystkim, na miejsce nawróceń, gdzie nie do pomyślenia jest spowiedź świętokradcza czy bez właściwego dopełnienia warunków sakramentu¹⁴. Sami Francuzi zwrócili uwagę na różnicę między Fatimą a Lourdes¹⁵: chociaż i w Fatimie wydarzają się zaskakujące uzdrowienia, to jednak nie stanowią one najistotniejszej specyfiki tego miejsca, co podkreśla *Sprawozdanie*: jeśli Lourdes jest sanktuarium fizycznych cudów, Fatima jest sanktuarium nawróceń i duchowych łask¹⁶.

Niektóre z praktyk religijnych zasługują na wymienienie jako wyraz tej głębokiej, podzielanej przez wszystkich obecnych, postawy religijnej, która przyczynia się do tego,

pielgrzymki z 13 maja: nie była to pielgrzymka w potocznym, niemal pogańskim sensie tego słowa; Dziewica z Fatimy jest jedynym motywem przyciągającym Portugalczyków, zapraszającym ich do medytacji i pokuty.

¹² Tak twierdzi Eduardo Teixeira w *Jornal de Notícias* z 29 października 1926 roku (por. DCF IV/4, 344).

¹³ por. DCF IV/4, 156 i następane; jest to wywiad przeprowadzony 13 maja 1926 r.

¹⁴ por. DCF II, 217.

¹⁵ por. DCF V/1, 105.

¹⁶ por. DCF II, 217.

iz Fatima pozostaje nadal wydarzeniem aktualnym i wier-
nym swemu założycielskiemu momentowi.

Pokuta i ofiara manifestują się w ludziach odmawiają-
cych różaniec, przemierzających się na kolanach wzdłuż
traktu, który prowadzi do kapliczki i ją okrąża, niczym prze-
dłużenie jednej z prośb kierowanych do pastuszków. Obiet-
nice towarzyszące wielu prośbom i modlitwom znajdują
konkretyzację w cieleśnym wymiarze egzystencji. Postawa
nawrócenia uwidacznia się, w sposób bardziej osobisty, w sa-
kramencie pojednania, a w sposób kolektywny, w uczest-
nictwie w Eucharystii.

Modlitwa różańcowa w kapliczce, szczególnie o zmierz-
chu z zapalonymi świecami, wyraża zgromadzenie się rodzi-
ny wokół Matki. Wzniesienie świec towarzyszące doksolonii
trynitarnej jest znakiem adoracji, wychwalania i dziękczy-
nienia. Wielojęzyczność modlitwy to ucieleśnienie katolicy-
zmu przekraczającego światowe podziały. Modlitwa o pokój
dla świata otwiera okno na dramaty ludzkości. Modlitwa za
papieża przypomina o jedności i komunii Kościoła.

Procesja ze świecami symbolizuje doświadczenie ludu
wędrującego pośród trudności historii: na czele kroczy krzyż,
który swym blaskiem rozdziera ciemności; pośród maszeru-
jącego tłumu, wznoszącego swe pieśni i modły, figura Dzie-
wicy. To najbardziej widoczny symbol funkcji sanktuarium
jako pamiątki Bożego miłosierdzia.

Poświęcenie przedmiotów ma umocnić wiarę w Bożą
obecność, łaskę i siłę w codziennym życiu. W ten sposób
materialne przedmioty przemieniają się w wyraz opatr-
ności Tego, który uczynił wszystkie rzeczy dobrymi. Stają

się łącznikiem między pielgrzymką religijną a pielgrzymką pośród normalnych okoliczności życia. Są wezwaniem do modlitwy, a jednocześnie znakiem miłosiernego spojrzenia Matki jako odbicia trynitarnej miłości.

Przykład Fatimy jest prototypem ludowej religijności przeżywanej jako autentyczna pobożność. Różnica, a także napięcie, między religijnością a pobożnością stanowią zwyczajowe zagadnienie dyskutowane przez zajmujących się tym tematem naukowców. Rzeczywiście oficjalny język Kościoła w takich kontekstach używa raczej terminu pobożność, a nie religijność. Dowód na to znajdujemy w ważnym i pouczającym dokumencie *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*, opublikowanym w 2002 roku przez Kongregację ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. Rozróżnienie nie powinno jednak doprowadzić do przeciwstawienia sobie obu zjawisk, lecz do harmonii i integracji.

Ludowa religijność, w zależności od perspektywy postrzegania, budzi wiele rozmaitych zastrzeżeń. Liturgiści uważają ją za wolną i spontaniczną ekspresję kultu, podatną na skażenie niekontrolowanymi wpływami. Teologia dogmatyczna ocenia ją jako mało refleksyjną formę wiary. Jej odmiany powiązane bardziej z *praxis* i ze zobowiązaniem, zdradzają charakter spirytualistyczny i indywidualistyczny. W gruncie rzeczy podejrzewa się, że jest ona bardziej wyrazem religijnej natury osoby ludzkiej, niż biblijną wiarą jako odpowiedzią na osobiste wezwanie. Karmi się bardziej celebracją natury, niż historycznym Objawieniem. Dlatego może przerodzić się w magię i przesąd, zaciemniając osobistą relację i historyczne zobowiązanie właściwe dla pobożności.

Jednak tego typu oceny ulegały na przestrzeni lat znaczącym zmianom. Stopniowo zaczęto doceniać pozytywne aspekty naturalnej religijności: otwartość na tajemnicę, doświadczenie modlitwy, współodczuwanie z cierpiącym Jezusem i z macierzyństwem Maryi, doświadczenie opatrności i obecności Boga, publiczne wyznawanie wiary, doświadczenie wspólnotowego spotkania, równowagę między powagą liturgii a spontanicznością serca. Chrześcijańska pobożność nie musi odrzucać tych elementów ludzkiej religijności.

W przypadku Fatimy zagrożenia są niwelowane, a aspekty pozytywne w naturalny sposób odzwierciedlają typowo chrześcijański charakter. Gesty ciała, materialne przedmioty, wspólnotowe rytuały stanowią wyraz autentycznej pobożności dzieci Bożych, a zaufanie do macierzyństwa Maryi budzi świadomość dziecka Bożego. Dziewica jawi się jako rzeczywista osoba – nie jako kosmiczna bogini – która wzywa i pociesza człowieka w imieniu Boga. Zaspokojenie potrzeby religijnej nie niweczy odpowiedzialności i zobowiązania. Nie celebruje się zwyczajnego, naturalnego zjawiska, lecz wspomina się wydarzenie, a wypływ uczuć jest wpisany w logikę liturgii i ma odniesienie do Eucharystii.

Sanktuarium w Fatimie może być z tego powodu środowiskiem kształcenia wiary i kształtowania jej ewangelizacyjnego wymiaru. Jest również uprzywilejowanym miejscem duszpasterskim, gdyż każdy odwiedzający ma świadomość tego, co mu się tam oferuje i co może znaleźć. Dlatego ważne jest, aby treści teologiczne zostały przedstawione w całej swej głębi w sposób spójny i zrozumiały dla współczesnej wrażliwości. Oczywiście, to wymaga czasu i cierpliwości, a także postawy szacunku wobec zwyczajów i praktyk odzie-

dziczonych lub wyuczonych. Pouczającym jest fakt, iż początkowo niektóre środowiska nie czuły się przekonane do estetyki bazyliki Najświętszej Trójcy. Jednak katechetyczna pedagogika może w sposób oczywisty wykazać dynamizm kielkujący z objawienia: figura dominująca na wieży bazyliki Matki Bożej Różańcowej jest refleksem mozaiki bazyliki Najświętszej Trójcy. Niepokalane Serce Maryi jest promieniowaniem trynitarnej Miłości, która w bólu świata przeradza się w miłosierdzie.

W ten sposób, na oczach odwiedzających, sanktuarium zrywa z mitem kultury laickiej czy wyjałowionej, nakierowanej na wymazywanie tajemnic i dążeń do poszukiwania sensu. Przez swój symboliczny charakter, świątynia sytuuje się na granicy między widzialnym a tym, czego do widzialnego zaliczyć nie można. I tak wyposażone sanktuarium jest zdolne stawić czoła trzem rzeczywistym niebezpieczeństwom, które w obecnych czasach stanowią dla niego zagrożenie: zredukowaniu do muzeum przechowującego godne poznania historyczne eksponaty; wchłonięciu przez dynamikę turystyki, chociażby tej o charakterze religijnym, napędzanej mechanizmem ekonomicznego zysku; przemianie w obiekt konsumpcji, wręcz w element post-modernistycznej duchowości, fragmentarycznej i ogólnikowej. Ośrodek fatimskiego sanktuarium poskramia te pokusy, gdyż oczywistym staje się fakt, iż w jego centrum znajduje się teocentryczne i osobiste wydarzenie. Kaplica objawień wzniesiona w miejscu, gdzie rósł ostrolistny dąb, czyni obecnym Kogoś, kto czeka i przyjmuje tych, którzy pielgrzymują pośród dramatów historii i którzy, właśnie dlatego, dziękują za znaki miłosierdzia.

Pielgrzymowanie ku spotkaniu

Ten, kto przybywa do Fatimy, szczególnie w czas wielkich zgromadzeń, jest uważany za pielgrzyma. Generalnie sanktuariów nie można oddzielić od antropologicznych struktur, a więc od człowieczych nostalgii i niepokojów. Odsłaniają one fundamentalne ludzkie doświadczenie, doświadczenie *homo viator*, człowieka będącego w drodze, pielgrzyma z definicji. W Fatimie ten fakt uwidacznia się w podwójnej perspektywie:

- a) człowiek wychodzi ze swej zwyczajowej przestrzeni, z czasowego rytmu organizującego jego życie, aby w tym pęknięciu na powierzchnię wypłynęły ciężar codzienności, zmęczenie istnieniem, obciążenie winą, ciężar nagromadzonych cierpień i poniżenia. W ten sposób dociera do odmiennego miejsca, do słowa przebaczenia, do oazy, gdzie odkrywa własną niewinność. Jest to więc początek drogi zmierzającej do spotkania, które go przemienia dzięki miłosierdziu pozwalającemu zasmakować w dobroci, dzięki której żyje, dobroci nieskończonej, gdyż pochodzącej od pierwotnej Miłości;
- b) z powodu tego spotkania otwiera się horyzont podsycanej przez nadzieję pielgrzymki, gdyż zostało otwarte przejście z widzialnego do niewidzialnego. Dzięki temu spotkaniu rozwija się nowy, odmienny horyzont dla nagromadzonego w ciągu miesięcy i lat pragnienia wyzwolenia. Przecież dokładnie w tym miejscu, nad ostrolistnym dębem, nastąpiła rzeczywista epifania odmiennego świata, która promieniuje światłem

i pięknem. I tak czas ludzkiego życia przyjmuje w sobie odmienną jakość: w otwartych ramionach Maryi wieczność pochyliła się nad człowiekiem. To specyfika miejsc i chwil, w których Kościół uznał za godne wiary narracje pewnych świadków. Dzięki tej szczelinie, jak to zobaczymy w następnym rozdziale, czas nie jest monotonnym powtarzaniem się tego samego: pielgrzym, dzięki znakom niewidzialnego, staje się bohaterem wydarzenia, którego nie można prosto wytłumaczyć mechanizmami natury i które, właśnie dlatego, przepętnia go nadzieją.

Z tego, co niespodziewane i nieoczekiwane wyłania się zaproszenie, wezwanie dla kogoś, kto nasłuchuje, kto trwa w oczekiwaniu. Pielgrzym znajdujący się w sytuacji wygnania, gdyż zerwał ze zwyczajowym rytmem swego życia, ukazuje się jako ten, który idzie na spotkanie. Każdy człowiek, bardziej lub mniej świadomie, pielęgnuje w swym sercu fundamentalne pytanie: jakiej historii chcę być częścią? W jakiej historii chcę być bohaterem, dlaczego czuję się doceniony, przyjęty, obdarzony towarzystwem, jednym słowem, kochany? W każdej pielgrzymce doświadczają się tego, czego nam brakuje do szczęścia, a jednocześnie przeżywa się głębię pragnienia podtrzymującego żywą nadzieję. Sanktuarium winno być oazą dla zmęczonego pielgrzyma, a także kontaktem z prawdziwą historią. Fatima ofiarowuje się jako ikona miłosierdzia, która otwiera się przed pielgrzymem pośród dramatów historii i dlatego w końcowej części naszego wywodu będziemy mówić o nadziei i błogosławieństwie.

SPIS TREŚCI

PROLOG	7
--------------	---

CZĘŚĆ I

W OBOLAŁYM ŚWIECIE.....	15
-------------------------	----

1. SANKTUARIUM JAKO PRZESTRZEŃ ROZRYWAJĄCA PROFANUM CODZIENNOŚCI.....	19
--	----

Struktura architektoniczna jako symbol	20
---	-----------

- *Początek między próbami a sprzeciwem* 21
- *Bazylika Matki Bożej Różańcowej
i Niepokalanego Serca* 23
- *Bazylika Trójcy Przenajświętszej:
miłość promieniująca z chwały zmartwychwstania* 24

Przestrzeń antropologiczna: religijność przeradzająca się w pobożność	27
--	-----------

Pielgrzymowanie ku spotkaniu	33
---	-----------

2. SZCZELINA W MURACH ŚWIATA: ZJAWIENIA MARYJNE	35
--	----

Teologiczny i teologalny sens zjawień maryjnych	37
--	-----------

- *W poszukiwaniu odpowiedniego statusu* 39
- *Znaki o charakterze osobistym: świadectwo profetyczne* 42

Zjawienia maryjne: dlaczego tak znacząca rola Dziewicy Maryi?	46
--	-----------

- *Jako doskonała uczennica,
Maryja solidaryzuje się ze swymi braćmi* 47
- *Wniebowzięcie kluczem hermeneutycznym
do zjawień maryjnych* 49
- *Macierzyństwo Dziewicy* 51
- *Dramatyczna osobowość* 53

3. KONTEKST HISTORYCZNY JAKO SCENERIA WYDARZENIA.....	57
Pod znakiem pierwszej wojny światowej	
– ciemna strona cywilizacji	59
• <i>Logika i efekty wojny</i>	59
• <i>Komunizm w logice nowoczesności</i>	61
Portugalia: kraj na rozstaju dróg	64
• <i>Republika</i>	68
• <i>Konflikty z Kościołem</i>	70
• <i>Kryzys Republiki</i>	74
Katolicyzm w przebudowie	76
Wrażliwość kulturowa w transformacji	80
• <i>Nowe prądy ideologiczne</i>	81
• <i>Poszukiwania nowych dróg</i>	85
• <i>Fernando Pessoa i uwodzicielski urok pogaństwa</i>	91
• <i>Filozofia na swych rozdrożach</i>	95
4. POKORA ŚWIADKÓW	97
Łucja i zjawienia anielskie z lat 1915-1916	99
Oryginalność zjawień maryjnych: od 13 maja 1917 roku	103
• <i>Pierwsze zjawienie maryjne</i>	103
• <i>Drugie zjawienie maryjne</i>	105
• <i>Trzecie zjawienie maryjne</i>	106
• <i>Czwarte zjawienie maryjne</i>	110
• <i>Piąte zjawienie maryjne</i>	111
• <i>Szóste zjawienie maryjne</i>	111
Franciszek i Hiacynta, autentyczność świadectwa	115
• <i>Franciszek: duch kontemplacji</i>	117
• <i>Hiacynta: duch poświęcenia za grzeszników</i>	119

5. TRUDNOŚCI INTERPRETACYJNE	123
Źródła	125
• <i>Pisma Łucji</i>	125
• <i>Przesłuchania widzających</i>	126
• <i>Świadectwa widzów i obserwatorów</i>	127
Nieobecność historii krytycznej	129
Uwarunkowania subiektywizmu Łucji	133
Istnienie „nowej historii” o Fatimie	136
Tajemnica i tajemnice	141
• <i>Tajemnica jako spontaniczny i naturalny gest powściągliwości</i>	142
• <i>Szacunek wobec szczególnego charakteru i wielkości objawiającej się rzeczywistości</i>	144
• <i>Niemożność przekazania intymnego doświadczenia Boga</i> .	145
• <i>Źródło, z którego wszystko bierze swój początek</i>	147
• <i>„Części” tajemnicy</i>	148
Horyzont interpretacji	149
6. FATIMA STAJE SIĘ WYDARZENIEM KOŚCIELNYM I ŚWIATOWYM	151
Fatima staje się wydarzeniem w scenerii życia publicznego Portugalii	153
• <i>Obrona Republiki i Ustawy o Rozdzielności</i>	154
• <i>W obronie postępowych idei przeciwko reakcyjnemu klerykalizmowi</i>	156
• <i>Obrona nauki przeciwko wierze</i>	158
Fatima staje się wydarzeniem w życiu Kościoła	160
Fatima staje się szczególnie ważnym wydarzeniem narodowym i międzynarodowym	167
• <i>Fatima a świadomość narodowa</i>	167
• <i>Fatima w Kościele powszechnym</i>	170
• <i>Fatima na geopolitycznym tle świata</i>	173

CZĘŚĆ II

MISTYCZNE I PROFETYCZNE

ŚWIADECTWO 177

7. PASCHALNY HORYZONT FATIMSKIEGO
ORĘDZIA – „NIE MOGĄC POWSTRZYMAĆ
TAK OGROMNEJ RADOŚCI...” 181

Światło i piękno błyszczące w apokaliptycznym kontekście..186

- *Chrześcijańskie znaczenie apokalipsy* 187
- *Boże światło rozdzierające ciemności* 189
- *Piękno przeobrażające rzeczywistość* 192

Radość – najwspanialszy dar paschalny 194

Świadkowie radosnej nowiny – wymiar ewangelizacyjny 199

Maryja, Niepokalana i Panaghia (cała święta) 202

8. TEOCENTRYCZNY CHARAKTER
WYDARZENIA: TRÓJCA, KTÓRA JEST
MIŁOŚCIĄ „TRÓJCO PRZENAJŚWIĘTSZA,
OJCZE, SYNU I DUCHU ŚWIĘTY,
UWIELBIAM CIĘ Z GŁĘBI SERCA” 205

Uwielbienie jako postawa teologalna 206

- *Oryginalność obecności Boga jako Osoby* 208
- *Postawa uwielbienia w obliczu Boga* 210
- *Bóg w Trójcy, który jest Miłością* 212

**Oblicza świadectwa w swej charyzmatycznej
różnorodności** 216

- *Hiacynta: kochać Jezusa, który cierpi* 220
- *Franciszek: umiłowanie Boga
i potrzeba niesienia Mu pociechy* 222
- *Lucja: wystawiać chwałę Boga* 225

9. WŁADZA ZŁA W ŚWIECIE: POTRZEBA PROROCTWA. „NIE OBRAŻAJCIE WIĘCEJ BOGA, NASZEGO PANA, KTÓRY JEST BARDZO ZNIEWAŻANY”	229
Apel o nawrócenie, w celu zatrzymania zła	231
Przeciwko mocy szatańskiej, która pragnie zawojować świat	235
• <i>Rosja, między symbolem a rzeczywistością</i>	237
• <i>Męczeństwo świętych: proroctwo o Kościele</i>	239
W obliczu piekła: zobowiązanie wolności	244
• <i>Proroctwo skierowane do wolności</i>	245
• <i>Znaczenie wynagradzania znieważanemu Bogu</i>	248
10. PIERWSZY OWOC OREŃDZIA: OTO JA ODDAJĘ SIĘ ZA INNYCH. „CHCECIE OFIAROWAĆ SIĘ BOGU...?”	253
Wezwanie jako misja: oto ja wstawiam się za innych	254
Poczynając od istoty biblijnego Objawienia	257
Ofiarowanie eucharystyczne	262
Modlitwa, doświadczenie komunii dla misji	266
Duchowość ofiarnicza: znaczenie zadośćuczynienia	269
• <i>Antropologiczny wymiar ofiary</i>	271
• <i>Teologiczny wymiar ofiary: kochać aż do zadośćuczynienia</i>	274
11. MIŁOSIĘRDZIE, CZYLI MIŁOŚĆ ZWYCIĘŻAJĄCA LOGIKĘ ZŁA. „W KOŃCU MOJE NIEPOKALANE SERCE ZATRYUMFUJE”	279
Rozwijając i pogłębiając długą tradycję	282
• <i>Antropologiczne i biblijne korzenie</i>	283
• <i>Ewolucja akcentów w historii</i>	285

• <i>Kult Niepokalanego Serca Maryi, Matki Miłosierdzia</i>	288
• <i>Teologia w służbie kultu</i>	290
Znaki miłosierdzia w świadectwie pastuszków	292
• <i>Centralne miejsce miłosierdzia</i>	293
• <i>Teologiczna głębia Niepokalanego Serca Maryi</i>	294
• <i>Kult Niepokalanego Serca Maryi a tajemnica Trójcy Świętej</i>	296
Bóg o miłosiernym wnętrzu	298
• <i>Nostalgia za miłosierdziem w świecie antycznym</i>	298
• <i>Zaskakujący Bóg miłosierny</i>	302
Miłosierdzie jako prorocтво również w naszych czasach	305
• <i>Gdy miłosierdzie znajduje się na wygnaniu</i>	306
• <i>Miłosierdzie wobec i poza złem</i>	308
 12. NADZIEJA CZASU OCZEKIWANIA: „PRZYBĘDZIE RÓWNIEŻ PAN JEZUS, ABY POBŁOGOSŁAWIĆ ŚWIATU”	313
Błogosławieństwo zakończeniem objawień i Ewangelii	314
Nadmiar znaczeń towarzyszący dramatowi historii	316
 NABOŻEŃSTWO PIĘCIU PIERWSZYCH SOBÓT MIESIĄCA	321